

Overdenking voor zondag 13 september 2020 – Bussum

Gemeenschappelijke dienst van Remonstranten, Doopsgezinden, Huiskamergemeente en Vrijzinnigen Naarden-Bussum.

Voorganger: ds. L. Lijzen.

Thema: Ruimte maken voor de ander, voor jezelf

Teksten:

Mattheüs 18 vers 21 t/m 35 en fragment van Emmi Bonhoeffer uit 'Wat is wezenlijk?

(Het fragment van Emmi Bonhoeffer is opgenomen aan het eind van deze overweging.)

Overweging:

Het voorbeeld van het Helperplein met de vrouw die telefonierend oversteekt en verontwaardigd en geschrokken tegelijk op mij reageert.

Er zijn weinig tijden geweest waarin we zo bezig zijn met onze leefruimte, de ruimte om ons heen, als in deze maanden. Je (precies) aan de regels houden en onverschilligheid, ze wisselen elkaar soms af. Vanzelfsprekende nabijheid en gepaste afstand, je weet soms niet meer wat je er mee aan moet. En voor je het weet verzucht je: oh nee, niet weer. Dat zou ook op dit moment zomaar kunnen. Maar er komt toch ook een andere kant, een andere dimensie om de hoek kijken.

Namelijk die van de eigen, geestelijke ruimte, vrijheid zo je wilt. Welke ruimte gun je de ander en neem je voor jezelf? Mag de ander nog een fout maken en opnieuw beginnen of is dat alleen een optie voor jezelf? Hoe dan ook is toenemende polarisatie een zaak om met elkaar goed op te letten. Juist als er van buiten meer regels komen, kan het moeilijker zijn om de vrijheid waar je zo aan hecht te blijven 'beoefenen'. Ook de geestelijke vrijheid. Kunnen we in de vrijheid blijven staan (Galaten 5)? Niet onverschillig, alleen voor jezelf, maar betrokken, ook op de ander en uiteindelijk op ons hele leefgebied, de hele aarde.

Veel geloofsverhalen, zoals vandaag bij Mattheüs 18, blijven daarbij een goed ijkpunt, juist ook omdat ze schuren. Maar behalve dat ze je wakkerhouden, vormen ze ook een bron van inspiratie en bemoediging.

De thema's die we vandaag in verbinding brengen met ruimte en vrijheid liegen er niet om, *vergeving* en *het liefhebben van wie jou niet mag*; of van wie jij niet mag. Maar in de kern draaien vergeven en liefhebben van je vijand allebei om ruimte, het geven van ruimte en het krijgen van ruimte.

Bij Mattheüs zijn we getuige van een heftig dispuut over 'zonde', hier vooral te verstaan als het verkeerd omgaan met of verbreken van afspraken. Over betrouwbaarheid dus ook – pijler van ons menselijk samenleven. Jezus' leerlingen en met name Petrus proberen erachter te komen hoe het daarmee staat. Dat je een ander moet kunnen vergeven, staat voor hen wel vast.

Maar gaat dat tot in het oneindige door? Ja, krijgen ze als antwoord, tot zeventig maal zeven keer. Veel te abstract, ziet Jezus in, en daarom komt hij met een gelijkenis die zijn verhaal kracht bij zet. Over een koning/heer en een dienaar die enorme schulden bij hem heeft. Eerst lijkt deze heer ongenadig. Maar als de dienaar door de knieën gaat, om geduld vraagt en aanbiedt om alles terug te betalen, waait er opeens een andere wind. De heer toont ruimhartigheid, hij laat de man vrij en scheldt hem de hele som kwijt. Deze genade kwam niet zomaar: de dienaar had door voor hem op de knieën te gaan en met zijn aanbod te komen, laten zien dat hij niet goed gehandeld had. Dat

blijkt belangrijk: hij laat zien dat hij beseft dat er iets mis is. En zo wordt de heer, die eerst zo streng was, 'ontwapend'. Door het gedrag van de ander, de schuldenaar.

Maar dat het lastig kan zijn om zelf die ruimte te maken, laat het vervolg zien. De man is goed en wel vrij of hij komt iemand tegen die bij hem een schuld heeft. Maar de eerste dienaar lijkt zijn les al vergeten te zijn... want hij zet hem zonder genade onder druk en behandelt hem streng. Dat zal hij weten. Want als zijn eigen heer dit te weten komt, moet hij uiteindelijk toch alles terugbetalen – zijn verdiende loon.

De grotere, overstijgende dimensie zit hier in de spiegel die je krijgt voorgehouden (als gelijkenis van Gods rijk). In de zin dat God je weer middenin het leven kan stellen, genadig kan zijn, als je zelf beseft dat je *teveel* of *het verkeerde* hebt ingenomen. Als je iets hebt erkend van verkeerd gesproken woorden of zelfs van geweld.

Maar dat kan een hoop moed van je vragen. Hoe lang kun je niet dubben om zo'n stap te zetten? Om allerlei, ook heel begrijpelijke redenen.

Maar die woorden die Jezus sprak, blijven toch klinken: zeventig maal zeven maal. Een krachtig appèl dat lang na ijlt.

Interessant in dit verband was afgelopen week het interview in dagblad Trouw met de Zweedse theologe Ann Heberlein (boek over Hannah Arendt). Ze stelt dat je sommige zaken niet kunt vergeven en dat 't moreel ook fout zou zijn om dat dan te doen. Ook omdat je 't soms niet op kunt brengen. Een juiste observatie, denk ik. Het stuk zou een bespreking met elkaar waard zijn, zeker wanneer ze zegt dat vergeving soms de ernst van wat er gebeurd is uitwist.

Andere woorden over 'ruimte maken' zijn die van die van Emmi Bonhoeffer-Delbrück (1905-1991), de schoonzus van de bekende Dietrich Bonhoeffer. Ze trekken al jaren met me mee want ze verrasten me toen ik ze voor het eerst hoorde. Begin jaren '60 van de 20^e eeuw begeleidde zij joodse slachtoffers tijdens het zogenoemde Auschwitzproces in Duitsland.

Eerst is er de korte passage dat je in het leven er met elkaar moet uitkomen en de ander – hoe anders misschien ook - niet buiten spel mag zetten. Dit als weerspiegeling van de woorden uit de Bergrede over het liefhebben van je naast als jezelf (citaat *Mattheüs 5: 43, Leviticus 19: 18*)

Maar dan wordt het spannend: want het gaat nog een stapje verder als een joodse vrouw Emmi Bonhoeffer vraagt – *wat betekent nou het liefhebben van je vijanden?* Je kunt je zo voorstellen dat je dan met je mond vol tanden staat.

En zij weet ook geen antwoord, tot ze later een verklaring, een duiding tegenkomt bij de Joodse Nieuwtestamenticus Pinchas Lapide. Zo'n 30 tot 40 jaar geleden was hij een belangrijk man als het erom ging verhalen uit het NT te belichten vanuit de Joodse traditie. En hij zegt dus over het liefhebben van je vijand:

Met dit liefhebben is niet bedoeld de liefde zoals voor je partner, je kinderen, familie of vrienden. Nee, zegt hij, vanuit de Joodse traditie zie ik het zo: Het gaat om ruimte maken, je zo gedragen dat het voor de ander mogelijk wordt om z'n vijandschap op te geven.

Hij geeft niet aan hoe je dat doen kunt, dat is iets voor jezelf. Maar één ding zegt hij wel en dat is: het begint bij jou. Wacht niet op de ander, maar doe zelf de eerste stap. Letterlijk of door met een woord, een gebaar ruimte te maken, En zie dat niet als nederlaag maar als een weg vooruit.

Maar net als bij 'vergeving' breng je ook hier jezelf mee. Niets kan moeilijker dan zijn dan deze stap zetten, ook al ben je er best van overtuigd dat dit de beste weg is. Angst voor gezichtsverlies, voor verlies van rechten, verlies van wie jezelf bent; het speelt allemaal mee.

(Toch) geeft Emmi Bonhoeffer hier een zetje in een andere richting. Ze heeft het er niet over dat je

zo moreel een beter mens wordt. Maar ze kijkt verder, naar het samen leven en daarin samen optrekken. Dat is voor haar niet hetzelfde als één mening hebben, lid zijn van dezelfde kerk of dezelfde partij. Nee, de wegen waarlangs kunnen verschillen.

Het raakt iets veel fundamenteler, een eensgezinde grondhouding waarvan Emmi Bonhoeffer zegt: we moeten er met elkaar uitkomen, we moeten de problemen van vandaag en morgen met elkaar aanpakken.

Zij sprak deze woorden alweer tientallen jaren geleden maar als we om ons heen kijken, merk je dat haar waarnemingen actueler zijn dan ooit. Dat we in ons eigen leven en in de grote samenleving kunnen vastlopen omdat we de ander geen ruimte meer geven maar die wel voor onszelf vragen. Omdat we vasthouden aan eigen wijsheid en die van anderen te vaak snel afschrijven.

Het verrassende van de woorden over *vergeving* en *het liefhebben van je vijanden* is dan dat oude woorden toch of juist richting kunnen geven hoe een andere, nieuwe weg mogelijk wordt; begaanbaar wordt als je de moed kunt opbrengen om te luisteren naar die woorden en ermee op pad te gaan.

Als we blijven zoeken en vertalen kan Gods weg met mensen ook nu ruimte scheppen die er niet leek te zijn.

En dat we die oude woorden over *vergeven* en *liefhebben van je vijanden* soms vinden schuren, is dat niet gewoon een teken dat we de kern ervan eigenlijk wel herkennen en beamen?

Amen

Fragment uit: *Wat is wezenlijk* – Emmi Bonhoeffer (Kampen, 2006)

“Tegenwoordig (d.w.z. na Bismarck) is machtspolitiek ten diepste immoreel. Door de ervaringen van de oorlog hebben we geleerd, dat we er met elkaar uit moeten komen en elkaar niet over en weer met ellebogenwerk buiten spel mogen zetten. Je bent eenvoudig aangewezen op het woord uit de Bergrede: Heb je naaste lief als jezelf.’ Dat betekent: respecteer je naaste als jezelf. Tijdens het Auschwitz-proces (in 1963-65), toen ik me bekommerde om de getuigen, vroeg me eens een jonge jodin, hoe je dat eigenlijk moest opvatten: ‘Heb je vijanden lief – dat is toch immers een innerlijke tegenspraak.’ Ik kon daar toen geen overtuigend antwoord op geven, totdat ik eens een wonderbaarlijke exegese van de joodse nieuw-testamenticus Pinchas Lapide tegenkwam, voor wie ik grote bewondering heb. Hij stelt dat het woord ‘heb je vijanden lief’ vanuit de joodse filosofie en geschiedenis moet worden begrepen als: je moet je vijand niet liefhebben zoals je je broer, je moeder of je vriend liefhebt; het betekent veeleer: gedraag je zo, dat het voor jouw vijand mogelijk wordt om zijn vijandschap op te geven. Sindsdien heb ik me verzoend met deze provocatieve uitspraak. Daaraan kan men na al de catastrofes een onwaarschijnlijk grote betekenis hechten. We moeten leren om met elkaar om te gaan. We moeten de problemen van geheel nieuwe orde, zoals die ons in toenemende mate belagen, zoals bijvoorbeeld de vernietiging van ons milieu, met elkaar aanpakken. Het is heel merkwaardig in de geschiedenis dat je dat pas leert via lange omwegen

Emmi Bonhoeffer-Delbrück was de schoonzuster van Dietrich Bonhoeffer en de vrouw van zijn broer Klaus Bonhoeffer. Klaus werd net als zijn broer aan het eind van de oorlog omgebracht.